

Ժեշտ են առողջութեան պահպանութեան և խնամածութեան համար: ուստի և ամեն կերպ պէտք է հոգ տանել որ բնակարաններն այդ բանից զուրկ չը լինին:

2. Աշխատիր ամեն օր ամբողջ մարմինդ կամ գոնէ մարմնի վերին մասը սառը ջրով լուսողով կաղզուրուել: Եթէ կարելի է գոնէ շաքաթը մի անգամ տաք ջրով լողացիր՝ մարմնի մաքրութեան համար:

3. Տարուայ տաք եղանակին լողացիր բայց օդում աղատ (ոչ պատապարտած) ջրում: աւելի լաւ է եթէ արևի ջերմութիւնըն ընկած լինի մէջը: Տաք բոսկից աւելի մի մնար ջրի մէջ, ապա լաւ չոր սրբուիր և սկսիր զբօսել (բայց ոչ շատ նեղ զգեստներով) մարմինդ տաքացնելու համար: Եթէ կարելի է, հանգարտ և տաք եղանակին, լողանալուց յետոյ մի փոքր ժամանակ մնայ մերկանգամ՝ ենթարկուելով թարմ օդի և արևի ճառագայթների ազդեցութեան:

4. Բերանդ և որկորդ մաքուր պահիր՝ ամեն առաւօտ և ամեն երեկոյ, ինչպէս և իւրաքանչիւր անգամ ուտելուց յետոյ (ճաշին, նախաճաշին ևլն) լաւ ողողիր և մաքրիր:

5. Որքան կարելի է աշխատիր թարմ օդում բաւական շարժումներ անել:

6. Շատ տաք մի հագնուիր, գլուխդ շատ թեթեւ կերպով ծածկիր: իսկ պարանոցդ բոլորովին բաց պահիր:

7. Մարմնի ոչ մի մասը ամուր մի սղմիր (օր. գօտիով, զանգապանով, կոճկելով ևլն.):

8. Կոշկի, մաշկի և այլ օտնամանի կրօնկն այնպիսի ձև պիտի ունենայ, որ քո ոտքիդ յարմարէ: Բարձր կրօնկները վնասակար են. աւելի լաւ են լայն և ցածր կրօնկները:

9. Երբէք թաց գուլպայով, կոշկով կամ այլ զգեստով չպէտք է մնալ. հանիր, որքան կարելի է շուտով և չորը հագիր:

10. Ուտելը և խմելը չափուոր պէտք է լինի. խուսափիր փշացան, փստ—մարսուող կերակրից, նոյնպէս և քաղցրեղէններից, մանաւանդ փոքրներին չպէտք է քաղցրաւենի:

ներ տալ. սովորիր պարզ կերակուր գործածել, օր. մեծ քանակութեամբ աղ, ոգելից ըմպելիքներ, ծխախոտ ևլն. հում միս և տրհաս պտուղներ չպէտք է ուտել:

11. Երեկոյեան կանուխ պառկիր քնելու և առաւօտն էլ կանուխ վեր կաց: Քնելուց առաջ որևէ ֆիզիքական կամ մտաւոր լարուած աշխատանքով մի վրդուիր գիշերային հանգստութիւնդ:

(Hamburger Fremden—Blatt 1893 № 295,

Դեկտ. 16). (Вѣст. Воспитанія):

Թարգ. Տ. Ս.

ՀԱՅԿԱԿԱՆՔ *

ԺԵ

որ. Պատմ. Ուսումնասիրութիւնս վերնագիրը կրող յօդուածներին շարքում (ե) առիթ եմ ունեցել առաջարկել մի սրբազրութիւն հետեւեալ հատուածում: Էնախ խըժական Ժառանգեցին յորջորջումն: Բիւրատ և Ս. Կ. (Բ. կգ): Միքատ-ի փոխանակ առաջարկում էի կարգալ Տրդատ, հիմնուելով այն Ժամանակ ինձ յայտնի միակ մի ձեռագրի ընթերցուածի վրայ (Սանահինի Ներսէս գրչի օրինակ): Պատճառաբանութիւնս աւելորդ է կրկնելը: Սանահինի օրինակը մեր դասաւորութեան Բ' է: Հետաքրքրական է իմանալ թէ որչափ է արդարանում այս կէտում առաջարկած դասաւորութիւնս: Զեռքումս եղած բոլոր ձեռագրերի այս կէտը քննելով՝ գտնում ենք. ամբողջ Բենն ունի ուղիղ ընթերցուած—Տրդատ, նոյն ուղիղ ընթերցուածն ունի և ամբողջ Այբը: Ուրեմն երկու խմբի բոլոր ձե-

*) Տես. նախընթաց համարը:

առաջընթաց ունին Տրդատու իսկ միւս երկու խումբը՝ սխալ ընթերցումած։ այսպէս։

ԱԲ. «Տրդատ»

Գ. «Սմբատ»

Դ. «Սմալատ»

(Մանր կամ երկրորդական ընթերցումներ. Գ^ա և Գ^բ ունին «Սպատ» սակայն Գ^ա յետոյ աւելացնում է բառի զլինին պակասող «մենը»։ Գ^բ ունի նման Դ-ին «Սմբատ»։ ՎԼԸ (=Վենետ. 1843-ի հրատ.) չէ նշանակում որևէ տարբերութիւն այս կէտում բայց անկարելի է որ այդ հրատարակութեան 6 ձեռագրերի մէջ չլինի ԱԲ խմբից որևէ ձեռագիր. սակայն նկատեցինք որ ՎԼԸ չէ տալիս Բ-ի ընթերցումները, այլ միայն «կարևոր համարուածները»։

Ուղիղ ընթերցումը պէտք է լինէ (=Տրդատ) նաև պ. Եղեանցի ձեռագրում, եթէ միայն ուղիղ է միմիայն տփի կազմութեան վրայ հիմնած մեր ենթադրութիւնը։ Ուղիղ ընթերցումը պիտի լինի նաև Բ^ա օրինակում (այն է՝ Մառի նկարագրած Ս. Պետերբուրգի ձեռագրում և Ա^ա ձեռագրում, այսինքն է՝ կարինեանցի Բաղդատութեան «...» օրինակում։ Սակայն այս ձեռագրի ընթերցումները այնչափ սակաւաթիւ են «Բաղդատութեան» մէջ, որ դժուար է մի դրական բան ասել, ուստի և ցանկում դրել ենք հարցական նշան։ Շատ ցանկալի էր, որ ձեռնհաս անձինք ստուգէին այդ երեք ձեռագրերի այս բնորոշ ընթերցումը և բարեհաճէին հաղորդել ինձ կամ հրատարակել։

ԵԲ

Խորենացու դժուարիմաց հատուածներից կարելի է ասել ամենադժուարիմացը, որ «զայթակողութեան քար» անունն է ստացել, Ա գիրք Բ գլխի «որպէս զայբ առ քէ» ծանօթ ասացուածն է։ Շատ փորձեր են եղել այդ հատուածը մեկնելու, որոնք աւելորդ ենք համարում այստեղ միառմի առաջ բերել (տե՛ս Աշխարհարար Խոր. ծնթ. 8. Էմինի ուս.

նոր թրդ. ծնթ. 3, և ին. և ին.)։ Այդ փորձերից ամենայաջողն է Վենետիկի 1881-ի փորձարարի հրատարակութեան առաջարկածը. «որպէս զԱ[ստեղարաշխութիւն] առ Բ[աղդէացիս] և զԵ[րկրաչափութիւն] առ Ե[գիպտացիս], զԹ[ուականութիւն] առ Փ[իւնիկեցիս], և զԵ[րաժշտականութիւն] առ Թ[րահացիս]»։

Սակայն Էմինը իւր նոր թարգմանութեան մէջ այս բացատրութիւնը անուանեց նոյնչափ անյաջող, որչափ և առաջին փորձերը։ Աւելի ծիշտ, ուրեմն և ասել է թէ աւելի լաւ՝ զնահատեց այս յաջող բացատրութիւնը Բառագարտներ (Das Buch «Die Chrie» եր. 489), հաղորդելով, որ այդ բացատրութիւնը պատկանում է Հ. Ալիշանին (ինչպէս նաև այդ 1881-ի հրատարակութեան մէջ մտած ուրիշ մի քանի յաջող սրբագրութիւններ)։ Ըստ Բառագարտների Հ. Ալիշանը իւր այդ բացատրութիւնը առել է Վանական վարդապետի «Հարց և պատասխաններին»։ Բառագարտներ աւելացնում է նաև, որ նման մի ասացուած կայ և De Lagarde-ի Symmetia-ում (I, 175, 48—50), որն ես չունիմ ձեռքիս։ Մի նամակում այդ մասին մի քանի նոր տեղեկութիւններ հաղորդեցի և ես «Ամսօրեայ Հանդիսին», յայտնելով որ նման հատուածներ կան և «Պաւլիթ Անյաղթի», Մագիստրոսի և Միսիթ. Այրիվանեցու մէջ։ Առաջ բերենք միայն Պաւլիթ Սահմանաց հատուածը. «Եւ պարտ է գիտել, թէ չորք են տեսակք. Եւսական, Երաժշտական, Երկրաչափական, Եւսագիտական... Եկեացուք այսուհետև և ի չորրորդ գլուխն և ասացուք, թէ ո՞րք ոմանք են գտողք այսոցիկ տեսակաց, Եւ պարտ է գիտել, եթէ զԵւսական փռնելիցէ՞ զտին, որպէս վաճառականք գողով և թուականութեան պէտս ունելով առ ի համարել իսկ զԵրաժշտական Եւսական, վասն զի անտի էր Որփիւս, զորմէ ասեն նախ գտանել զերաժշտականն. իսկ զԵւսագիտականն Բաղդատացի, վասն զի անամպ և հանապաղ ջինջ գողով օգոցն՝ գիւրաւ կարացին ըմբռնել զշարժ-

Մնում է միայն նկատել որ Ռի խմբի ուղիղ ընթերցումածն է լինելու («դ. չ. առ թ») և «Լամբրոնացու» օրինակում (=Ռի), թէև այդ մասին ոչինչ չկայ նշանակուած Կարինեանցի Բաղդատութեան մէջ: «Լամբրոնացու» օրինակը գտնուած է Արժ. Տէր Գիւտ քահանայի ձեռքում ուրեմն և Տէր Հօրն է մնում ստուգել այս ենթադրութիւնս: Մոյն ուղիղ ընթերցումածն է լինելու և Լէյպցիգի ձեռագրում (Ռի), եթէ միայն սրբագրութեան չէ ենթարկուած Վանանդեցու նման: Այդ օրինակն եղել է Բաղդատութեան ձեռքում քայքայ յարգելի գիտնականը երևի չէ նկատել: Անցեալ տարի Խորենացու այս մի քանի կէտերը ձեռագրերում խուզարկելիս՝ ինձ օգնեց սիրայօժար գործակցութեամբ դպ. Բագրատ Վարդապետեանցը, Մայր Աթոռիս միաբաններից:

ՄԻԱԲԱՆ.

ՄԵԾ ԿՐԻՏԻԿՈՍԸ

V.

(Հարունակութիւն *).

ացի գրականական քննադատութեան այս եղանակից, այսինքն յիշատակարանը Հիւսիսային ազգեցութեամբ մեկնելուց, Տէնը գործադրում է և մի ուրիշ եղանակ, այն է գուրս բերել յիշատակարանը ներքին պատճառից: Ի՞նչ է պատճառը. «Փակտ, որից կարելի է հետևեցնել ուրիշ ֆակտերի ընթերցումը, յարաբերութիւնն ու փոփոխութիւնը»:

Այսպիսի ներքին պատճառ՝ ըստ Տէնի, գրողի «գերիշխող ընդունակութիւնն» է կամ «հիմնական յատկութիւնը», այն յատկութիւնը որ կայ «Լէյպցիգի» հիմքում և ծառայում է իրրեւ նորա գլխաւոր արտայայտութիւն ինչպէս օրգանական, այդպէս էլ ոգեկան աշխարհում: Այսպիսով այս երկու աշխարհը միացնելով, Տէնը հետևեալ կերպով է լացատրում

«գերիշխող ընդունակութեան» վրայ հիմնուած հետազոտութեան մեթոդը:

Գերիշխող ընդունակութեան կամ հիմնական յատկութեան տէր մարդը՝ պատահաբար հաւաքուած յատկութիւնների և ձգտումների կոյտ չէ, ասում է նա, այլ կանոնաւոր մեքանիզմ՝ կամ օրոտեմ, եթէ՛ օրինակ, նա բանաստեղծ է, ամեն բան նորանում փոխադարձ կապակցութեան մէջ է գրտնուում, և՛ ոճը, և՛ ֆարուլայի ընտրութիւնը, և՛ բրնաւորութիւնը, և՛ հաւատալիքը, և՛ սովորութիւնները, և՛ հոգու և՛ տաղանդի բոլոր մասերը, այնպէս որ եթէ մէկը փոխուում է, միւսները չեն կարող մնալ նախկին դրութեան մէջ, Բայց եթէ մարդը կանոնաւոր մեքանիզմ է, այդ մեքանիզմը սակաւթիւ ոյժերով է շարժողութեան բերում մեծ մասամբ մի ոյժով, որ հանդիսանում է իրրեւ նոցա ներդաշնակութեան պատճառ և պահպանում է նոցա միութիւնը: Այդ միակ ոյժը հեղինակի մօտ՝ սորա հոգու մէջ իշխող մի որ և է ընդունակութիւնն է կազմում: Ի նկատի ունենալով այն աչքի ընկնող դերը, որ կատարում է «գերիշխող ընդունակութիւնը» ոգեկան կեանքում, ստեղծագործութեան մէջ, Տէնը պնդում է որ կրիտիկոսի գործը այն չը պիտի լինի, որ մի որ և իցէ հեղինակ ընտրագրելու համար կուտակէ բազմաթիւ նկատողութիւններ, այլ այն, որ գտնէ նորանում գործող գլխաւոր ոյժը, «Ի՞նչ այդ հեղինակը վերին աստիճանի բազմաթիւ անձնաւորութիւն լինի, թող նրա վրայ անդրադառնան ընտանիքը, դրացիք, ժամանակակիցները, թող նա գտնուի իւր ընթերցանութեան, իւր հասարակական դիրքի, հաղարաւոր հակառակ պատահականութեանց ազդեցութեան ներքոյ, թող անթիւ ու անհամար եկամուտ տարրեր ծծուին նորա մէջ ամեն կողմից» — բանի էութիւնը հոսանքի ուղղութիւնը որոշելն է, նորա ոյժը չափելն է և այն ուղին ցոյց տալը, որով նա առաջ է գնում: Ճանաչել աւարկան նշանակում է իմանալ պատճառը և հետևել նորան իւր հետևանքների ամբողջ շարքի վրայ»:

Իւր այս տեսակէտը Տէն փայլուն կերպով արգելաւորեց իւր «Essai sur Tite Live» աշխատութեան մէջ, Եւս մի գործ որ մենք յանձնարարում ենք մեր պատմական գրականութեամբ զբաղուող բանասէրներին, մի գործ, որ բոլորովին նոր և ընդարձակ հորիզոններ կը բանայ մեր միամիտ և սահմանափակ հայեացքի առաջ, զրգելով մեզ աւելի հասուն և առողջամիտ պահանջներով մօտենալ մեր հին պատմիչների ուսումնասիրութեան:

Տէնի այդ աշխատութիւնը որ նուիրուած է մեծ հռոմէական պատմագրի քննադատութեան և, ի դէպ

*. Տէն, նախընթաց համարը: